

Analyse

Wie scheep gaat

VEEN, 2003

door Reyer Kraan

Het verhaal

Twee jaar geleden is voor de kust van Marokko een zeiljacht geraamd door een vrachtaarder. Het bootje zink vrijwel onmiddellijk. Aan boord waren drie opvarenden: een Kaapverdische matroos, een jonge Nederlandse vrouw: de 32-jarige Hanna LeCoulte, en haar Kaapverdische minnaar. De matroos is over boord geslagen, verdronken en later op het strand aangespoeld. De Kaapverdische vriend van Hanna heeft zich weten te redden. Maar Hanna lag in de kajuit te slapen; ze is zeer waarschijnlijk omgekomen en met de boot naar de zeebodem verdwenen. Niemand heeft sindsdien meer iets van haar vernomen.

Deze Hanna is als grote afwezige vrijwel permanent aanwezig in de gedachten van verschillende personages, in hun herinneringen en plannen. Dat geldt allereerst voor Gerard Sikke, die jarenlang een liefdesrelatie met Hanna had, maar nu als oceanograaf in New York een vereenzaamd leven leidt. Daar is verder Robin Quaadvlieg, Gerards beste vriend, totdat Hanna vier jaar geleden Gerard in de steek liet en voor Robin koos. Maar ook aan Robin werd de avontuurlijke Hanna na twee jaar ontrouw. Toen ging ze scheep met een Kaapverdiaan naar een nieuwe toekomst.

Robin maakt al een tijdlang plannen om met enkele ervaren diepzeeduikers te proberen op de plaats van het ongeluk Hanna's lichaam uit het jacht te bergen. Hanna's oude vader, Alphons Le Coulte, en vooral diens vijftienjarige kleindochter Emma, voelen daar veel voor. De rest van de familie houdt zich afzijdig.

Onder de personages bevindt zich een merkwaardige outsider met een vreemde afwijking. De lezer krijgt aan het eind van de roman de sterke indruk dat hij – ook letterlijk – de verklaring voor Hanna's raadselachtige verdwijning in handen heeft.

Thematiek

Opvallend is de sterke thematische eenheid in het werk van Rascha Peper. In al haar verhalen en romans verwerkt ze de bekende romantische drieslag van liefde, eenzaamheid en dood. Liefde is bij Rascha Peper meestal onmogelijke, in elk geval onvervulde of onvervulbare liefde. Heel vaak is een groot

leeftijdsverschil daarbij de bepalende factor. Een studente Nederlands en een veertig jaar oudere minnaar (*Oesters*, 1991); een oudere man met jonge jongens (*Rico's vleugels*, 1993); een man van 58, ingevroren op zijn boot, en een jonge vrouw op de schaats (*Dooi*, 1999). Zo ook in *Wie scheep gaat*: hier is het de ongewone en vergeefse liefde van de atheneum-leerling Emma voor de 22 jaar oudere Robin. Die ongewone en vergeefse liefdes resulteren uiteraard in leegte en gemis. Er is veel eenzaamheid in Pepers verhalen.

Naast onvervuldheid/onvervulbaarheid is de ondoorgroenlijkheid van het menselijk bestaan het belangrijkste thema in *Wie scheep gaat*. Dat geldt op verschillende niveaus. Niet toevallig is het eendjesproject de dragende metafoer in de hele roman. Mensen zijn als plastic eendjes, nietig en weerloos, eenzaam rondobberend op de levenszee, overgeleverd aan onberekenbare stromingen, onbekend met hun lot en bestemming maar hopen ooit ergens veilig thuis te komen.

Vanuit een iets andere invalshoek geldt die ondoorgroenlijkheid ook voor het individu. Kun je een ander ooit werkelijk kennen? Blijven mensen niet altijd tot op zekere hoogte raadsels voor elkaar? Wat verklaart de snelle partnerwisselingen van Hanna of de obsessie voor een bepaald soort lingerie van Evert van Waardenburg? Ze illustreren Rascha Pepers visie, dat in ieder mens merkwaardige, onvermoede emoties kunnen gisten. We houden ze het liefst verborgen, maar dat lukt niet altijd. Dan gunnen we ongewild onze medemensen een bescheiden blik in ons diepste wezen.

Titel en motto's

De titel *Wie scheep gaat* is de eerste helft van de bekende zegswijze 'Wie scheep gaat moet varen'. De meest gangbare betekenis is: als je met iets begonnen bent, moet je het afmaken. In die zin komt de uitdrukking eenmaal voor in de roman. De oude LeCoulte spreekt zijn ex-schoonzoon Gerard toe, die naar New York is verhuisd: 'Je bent naar Amerika gegaan om een nieuw leven te beginnen en daar heb je goed aan gedaan, heel goed, maar dan moet je ook alles doen om er wat van te maken, om in die maatschappij te aarden. Wie scheep gaat, moet varen, hè? Zo is het nu eenmaal' (p. 206).

Maar verder heeft dat gezegde in de roman primair de betekenis: wie een bepaalde keus maakt, moet maar zien wat ervan komt. Het leven laat zich nu eenmaal niet sturen zoals wij dat het liefst zouden willen. Aanvaard maar dat de dingen gaan zoals ze gaan. Er is geen weg terug.

Het motto is gekozen uit de bundel *Die Liebende* van Rilke. De 'ich' die in de twee geciteerde strofen wordt opgevoerd, lijkt de stem van Hanna te vertolken, die tegelijk hoopt én vreest dat haar geheim ontraadseld wordt.

Structuur en techniek

Wie scheep gaat, een roman van 480 pagina's, bestaat uit twee delen, die respectievelijk zijn onderverdeeld in 25 en 15 hoofdstukken. De roman opent met een *Proloog* en eindigt met een *Epiloog*, terwijl tussen de twee delen een kort intermezzo is opgenomen, getiteld *Bericht uit zee*. Deze drie fragmenten zijn cursief gedrukt en worden – een opvallend perspectief – verteld door een van Gerards plastic eendjes. In de proloog peinst het eendje over 'onze bestemming': 'wij zijn zo nietig op deze onafzienbare wateren' (p. 8-9). In het intermezzo schetst het filosofische eendje de gevaren en beproevingen onderweg. In de epiloog ten slotte vertelt het menselijke eendje opgetogen hoe het als een van de weinigen een gelukkige bestemming heeft gevonden.

De veertig hoofdstukken zijn zo gecomponeerd, dat elk hoofdstuk een kort afgerond verhaal vormt met een eigen spanningsboog, dat tegelijk nieuwsgierig maakt naar het vervolg. Die nieuwsgierigheid wordt niet meteen bevredigd, want per hoofdstuk verspringt het vertelperspectief. In wisselende volgorde wordt namelijk vanuit het perspectief van Gerard, Robin, Emma, Van Waardenburg en de oude LeCoultré – tot aan zijn door hem zelf vertelde dood, p. 230-240 – hun aandeel in het geheel beschreven. Alleen het hoofdstuk over LeCoultrés begrafenis, het slothoofdstuk van deel I, vormt hierop een uitzondering.

Naast de hoofdlijn van het verhaal (alle verwikkelingen rond de doodgewaande Hanna op de oceaانبodem) lopen er nog enkele nevenintriges door de roman. Gerards frustrerende bemoeienissen met het Poolse trio in zijn appartement en de insluipavonturen van 'de masturbant' zijn er de voornaamste van. Ze zorgen voor een goede afwisseling van ernst en humor en houden het zware thema luchtig.

Het verhaal speelt voornamelijk op drie plaatsen: in New York, in Den Haag en voor de kust van Marokko. De drie locaties worden heel sfeervol en werkelijkheidsgetrouw getekend. Dat draagt bij aan de geloofwaardigheid van de gebeurtenissen.

De roman bevat heel wat flashbacks, maar is voor het overige chronologisch opgebouwd. Het verhaal speelt zich af tussen februari en november 2002. (De aanslag van 11 september 2001 op de Twin Towers had 'vorig jaar' plaats, p. 358). Dagen, weken en maanden worden regelmatig nauwkeurig vermeld. De lezer volgt de gebeurtenissen op de voet.

Verrassend is het half-open einde van de roman. Alle romanpersonages houden Hanna voor dood. Maar de brief-met-foto die Van Waardenburg in Eva's schort aantreft, laat een andere

mogelijkheid open. De lezer krijgt het sterke vermoeden dat Hanna, net als haar Kaapverdische minnaar, de ramp heeft overleefd en nu in Zuid-Afrika woont met haar blonde, inmiddels tweejarige dochtertje. Zou Robin dan toch de vader zijn? Helemaal duidelijk wordt het niet.

Personages

Rascha Peper heeft inmiddels zo'n oeuvre opgebouwd, dat op grond van haar romans en verhalen wel gesproken kan worden van 'echte Peper-personages'. Een paar veel voorkomende kenmerken.

Peper's personages – vanaf de bundel *Oefeningen in manhaftigheid* hoofdzakelijk mannen – botsen dikwijls met de werkelijkheid, raken in een crisis en zien opeens de betrekkelijkheid van hun streven in. Bij hun botsing met de werkelijkheid proberen ze vaak te vluchten in dromen, fantasieën, verlangens, of in het verleden. Het zijn zoekers, bezig met een 'queeste' (p. 88), doorgaans eenzaam en onbegrepen. Enkelen van hen is het gegeven met de frustrerende werkelijkheid te breken en de eenzaamheid te overwinnen. Maar daarin slagen ze alleen wanneer ze de burgerlijke conventies durven te trotseren en de stem van hun hart volgen.

Het valt niet moeilijk deze eigenschappen gedistribueerd te zien over verschillende personages in *Wie scheep gaat*. Rascha Peper zorgt er echter wel voor dat de vier mannelijke hoofdrolspelers (Gerard, Robin, LeCoultré sr. en Van Waardenburg) en de jeugdige Emma als vijf heel eigen personages worden neergezet: twee rivaliserende exen, een bedroefde vader, een hoge ambtenaar met een wonderlijk dubbelleven en een dwarse puber. Ongewone figuren, niet-alledaagse beroepen en situaties worden door de auteur toch volstrekt geloofwaardig getekend, levensecht en herkenbaar.

De afwezige Hanna, die op zoek naar het geluk brak met haar keurige Haagse milieu, vervult een voorbeeldfunctie voor haar nichtje Emma. Net als haar tante kiest die voor passie, eerlijkheid, overgave, een meeslepend leven (p. 29-30). Ze heeft een gruwelijke hekel aan school, 'waar het nooit gaat over dingen die echt belangrijk zijn. Wij leven helemaal niet, weet je dat?' (p. 242). Maar aan het eind heeft zij, net als het plastic eendje in de epiloog, als enige het gelukkige gevoel haar bestemming gevonden te hebben.

Het andere uiterste wordt vertegenwoordigd door Gerard, een steile 'Grunninger', oerdegelijk maar saai. Hij verliest eerst Hanna, daarna zijn zinloos geworden project. Maar hij durft de koers in zijn leven niet te verleggen. Zijn zelfbespiegelingen liegen er niet om. 'Ik ben een complete mislukkeling, mijn leven dient nergens voor' (p. 352). 'Ik ben een dode, dacht hij, maar een dode van een andere categorie, een levende dode' (p. 423).

Robin vertegenwoordigt het type van de rusteloze zoeker. Hoewel van nature 'oppervlakkig, zinnelijk, niet bestand tegen vrouwelijk schoon' (p. 163), wijdt hij zich in de roman volledig aan zijn 'queeste': de diepzeeduik naar het gezonken bootje. Van Waardenburg illustreert zowel de behoefte aan leven als de ondoorgrondelijkheid van ons diepste innerlijk. De drijfveer voor zijn afwijking ligt niet primair in geilheid maar in de spanning van het binnensluipen en in 'het zaaien van my-

auteurskatern

terie' (p. 457). Van een psychiater wil hij aanvankelijk niets weten. Want 'kiezen voor behandeling zou kiezen voor de dood zijn, de dood van zijn diepste zelf – en die dood wilde hij nog even uitstellen' (p. 51). Hoe het uiteindelijk met hem afloopt blijft verborgen.

Alphons LeCoultré ten slotte speelt in de roman een ondergeschikte rol. 'Een stille, gedegen werker, iemand met een hekel aan bluf en kletspraat, een trouwe gezinsvader van de oude stempel', zegt men bij zijn begrafenis (p. 252). Een sympathieke, eenzame grootvader, die zijn voornaam wel zal danken aan Willem Elsschot (Alfons de Ridder), de auteur die zijn kleindochter Emma in de loop van het verhaal gaat bewonderen.

Taal en stijl

Rascha Peper heeft een eenvoudige, heldere schrijfstijl, niet opvallend literair, veeleer zakelijk, gedetailleerd en informatief. Primair is voor haar het zorgvuldig gestructureerde verhaal, dat ze rechttoe rechtaan vertelt. Schijnbaar moeiteloos verplaatst ze zich in exotische werelden, terwijl de verhaalfragmenten over zeestromen en diepzeeduiken toch wel de nodige documentatie geveerd zullen hebben.

Met vakmanschap hanteert Rascha Peper een suggestieve verteltechniek vol scherpe observaties, rake typering, geestige wendingen en beeldende vergelijkingen. Daarbij weet ze het excentrieke geloofwaardig of zelfs vanzelfsprekend te maken. Ze neemt de lezer als het ware achteloos mee in situaties waarvan deze tevoren niets wist. Verder zorgt ze goed gedoseerd voor spannende scènes: de gewaagde diepzeeduik; de seksfantast die eerst bijna en ten slotte op heterdaad betrapt wordt; de ontmoetingen tussen Robin en Emma, balancerend tussen verlegenheid, geilheid en schaamte – het zijn maar enkele voorbeelden.

Opvallend is in al Pepers werk haar fascinatie voor het water. De zee, als drager van het grote geheim, is daarbij de meest gebruikte metafoer. Net als in *Oesters* (1991) en *Rico's vleugels* (1993) domineert dit beeld in *Wie schep gaat*. De zee, wreed én prachtig, die neemt én geeft, want wie volhardend zoekt vindt altijd wel iets.

Hanna's lot werd bepaald door de zee. Gerard en Robin, de oceanograaf en de duiker, vinden er hun beroep. Zee, strand en water, ze zijn als beelden en symbolen niet weg te denken uit Rascha Pepers werk.

Reacties

Wie schep gaat is Rascha Pepers negende boek. De uitgever kondigde het aan als 'Rascha Pepers dikste, meest complexe en meest ambitieuze roman tot nog toe'. Inderdaad heeft de roman in vergelijking met zijn voorgangers een opvallende omvang. Op de vraag van een interviewer of dit nu 'dé grote roman' van Rascha Peper was, antwoordde zij echter: 'Ach, dat is zo'n door critici bedachte term. Het is wel een schandalig dik boek geworden. Maar korter kon echt niet. Ik heb toch al veel weggelaten' (*Elsevier*, 10 mei 2003).

Wie schep gaat werd door de recensenten overwegend positief beoordeeld. Algemeen werd Rascha Peper geprezen om haar verteltalent en om het vakmanschap waarmee ze een prettig leesbaar boek met een vrij complexe structuur had gecomponeerd.

Bezwaren waren er wel tegen het peinzende en vertellende eendje in proloog, intermezzo en epiloog. 'Deze kunstgreep is onhandig, geforceerd literair en volslagen onnodig', oordeelde Aleid Truijens in *de Volkskrant* (23 mei 2003).

Bezwaren waren er ook tegen de omvang van de roman. 'Te vaak weidt de auteur uit, zowel in nevenintrige als in beschrijving, wat de roman nodeloos ophoudt. (...) Was deze roman iets compacter geweest, iets mysterieuzer ook, dan was het een meesterwerk geweest' (Thomas van den Bergh in *Elsevier*, 24 mei 2003). Daarnaast riep vooral het slot bedenkingen op. 'Wie schep gaat' lijkt vooral zo dik te zijn geworden omdat de schrijver heeft geworsteld met de ontknoping. De roman wekt de indruk dat het einde maar steeds op de lange baan is geschoven. 'Dat leidt ten slotte tot 'een anticlimax', schreef Max Pam in *HP/De Tijd* (23 mei 2003). Ook Marja Pruis (*De Groene Amsterdammer*, 24 mei 2003), had het slot 'met gemengde gevoelens' gelezen. 'De meeslepende kracht van al die voorgaande pagina's blijft echter overeind.' Zo overheerste ondanks enkele kritische kanttekeningen bij de meeste recensenten de lof.

Duidelijk minder waardierend was Tom van Deel in *Trouw* (7 juni 2003). 'Van originaliteit moet Rascha Pepers nieuwste roman het niet hebben', meende hij. Het is een vlotte vertelling, vakkundig geschreven, maar weinig verrassend van ideeën, niet bijzonder van stijl en rijkelijk clichématig. Kortom, het is 'een groot boek, dat zeker, maar groots kan ik het niet vinden'.

Ronduit afbrekend was de bespreking van Arie Storm in *Het Parool* (23 mei 2003) met de denigrerende titel: 'Echt een roman voor een leesclubje'. Hij vond de roman saai en langdradig: 'nergens wordt *Wie schep gaat* echt spannend of enerverend'. Het onduidelijke einde maakte het boek zijns inziens bij uitstek geschikt voor leesclubjes: dan is er tenminste nog iets om over na te praten. En hij besluit: 'Ik had graag gezien dat het boek met wat meer durf was geschreven en dat je na die bijna vijfhonderd bladzijden uiteindelijk toch ergens was aangekomen. En, o ja, die stijl had ook wel wat opgepept mogen worden. Zelden zoveel duffe zinnen achter elkaar gelezen.'

Achtergronden

Rascha Peper ontleent gebeurtenissen in haar boeken regelmatig aan opvallende berichten in de krant. Ook de over de wereldzeeën dobberende badeendjes in deze roman zijn niet uit de lucht gegrepen. In 1992 sloeg van een vrachtschip dat op de Stille Oceaan voer, een container met badspeeltjes overboord. Een Amerikaanse oceanograaf wilde de 29.000 speelgoedbeestjes blijven volgen om zo de oppervlactestromingen van de wereldzeeën beter in kaart te krijgen. Vlak na het verschijnen van *Wie schep gaat*, dus elf jaar later, haalden de beestjes opnieuw de pers toen duidelijk werd dat ze in groten getale zouden aanspoelen op de kust van New England in Amerika, terwijl tegelijkertijd een deel van de 29.000 die een andere stroming waren gevolgd, zouden aanspoelen op de kust van Ierland en Portugal. Al die jaren was hun reis door de oceanograaf gevolgd.

Peper schreef naar aanleiding van dit tweede bericht een artikel in *NRC Handelsblad* (22 juli 2003). Hierin vertelde ze dat ze in haar boek eigenlijk Robin na zijn duikactie wilde laten bovenkomen tussen duizenden badeendjes. Ze had dat aantal

DISCUSSIETIPS

Onderstaande vragen bieden mogelijke aanknopingspunten voor de bespreking van *Wie scheep gaat*. Een aantal vragen komt ook aan de orde in de analyse. Dat biedt de mogelijkheid je eigen mening of de meningen binnen de leeskring te vergelijken met de hier aangeboden interpretatie.

Wie is volgens jou de hoofdpersoon in dit verhaal, en waarom?

Wat vind jij van Rascha Peper's schrijfstijl?

Slaagt Peper er in om onwaarschijnlijke zaken en personages geloofwaardig te maken? Hoe komt dat?

De roman is opgebouwd uit vier verhaallijnen rondom de personages Gerard, Robin, de vader van Hanna en Emma, vier personages die allen begaan zijn met het lot van Hanna. Daarnaast is er nog een vijfde verhaallijn waarin we een naar later blijkt hoge ambtenaar volgen met een dubieuze afwijking, namelijk het insluipen in huizen met het doel aan zijn gerief te komen met behulp van damesslipjes. Hij had geen enkele relatie met Hanna. Om welke reden(en) heeft Peper deze verhaallijn denk je toegevoegd? Geeft deze verhaallijn voor jou een meerwaarde aan de roman of juist niet? Welke gevoelens riepen dit insluipende personage bij jou op?

De meningen van recensenten over het einde van de roman lopen uiteen. Max Pam bijvoorbeeld schrijft hierover in *HP De Tijd*: 'Wie scheep gaat' lijkt vooral zo dik te zijn geworden omdat de schrijver heeft geworsteld met de ontknopning. De roman wekt de indruk dat het einde maar steeds op de lange baan is geschoven'. Volgens hem is het gevolg een anticlimax.

Wat vind jij van het einde (en de omvang) van de roman? En hoe interpreteer je de luchtpostenvelop met foto die door Van Waardenburg in de schort van Eva wordt gevonden?

In elk hoofdstuk verspringt het perspectief weer naar een ander personage. Hoe beoordeel je dit voortdurende wisselen van het vertelperspectief?

In enkele recensies vallen de woorden 'braaf', 'keurig', 'onberispelijk' en 'gewoontjes'. Wat vind je van deze kwalificaties? Waarom sluiten ze wel of niet aan bij je eigen mening over *Wie scheep gaat*?

In de pro- en epiloog en in het intermezzo tussen de twee delen zijn cursieve fragmenten opgenomen die geschreven zijn vanuit het opvallende perspectief van een plastic badeendje. Door de meeste recensenten wordt aandacht besteed aan deze passages. De interpretatie die er aan gegeven wordt, is dat de mens als een badeendje is, rondobberend op de stromingen van het leven, onwetend over zijn lot. Sommige recensenten vinden dit niet de meest overtuigende passages (Janet Luis) of zelfs ronduit geforceerd literair en onnodig (Aleid Truijens). Wat is jouw oordeel over deze fragmenten?

Recensent Max Pam vindt Gerard het aandoenlijkste personage in het boek. Hoe denk jij daarover?

Max Pam voegt daaraan toe dat Gerard een hoofdpersoon op zichzelf is. Ook recensent Thomas van den Bergh vindt dat de wederwaardigheden van Gerard met de Poolse familie Babiradsky, die maar niet uit Gerards appartement wil vertrekken eigenlijk een aparte novelle verdienen. Hoe kijk jij aan tegen de uitweidingen rondom deze nevenintrige? Horen ze in het boek thuis? Houden ze het verhaal nodeloos op, zoals Thomas van den Bergh stelt?

steeds verder teruggebracht tot uiteindelijk slechts drie, om het niet al te gek te laten lijken: 'Emmers vol eendjes zijn op die manier uit het boek gekieperd, in naam van het heilig Hollands realisme'. De werkelijkheid blijkt altijd verbazingwekkender dan de verbeelding.

Voor wie meer wil weten

- Bergh, Thomas van den. 'De mens is een badeendje'. In: *Elsevier*, 24 mei 2003.
- Deel I van: 'Zij was ook zo eendje'. In: *Trouw*, 7 juni 2003.
- Hoogervorst, Ingrid. 'Rascha Peper's waterroman heerlijk leesboek'. In: *De Telegraaf*, 30 mei 2003.
- Luis, Janet. 'Alle mensen zijn badeendjes'. In: *NRC Handelsblad*, 30 mei 2003.
- Pam, Max. 'Verdronken eendjes'. In: *HP/De Tijd*, 23 mei 2003.
- Peper, Rascha. 'Een schrijversdroom'. In: *NRC Handelsblad*, 22 juli 2003.

- Puijs, Marja. 'Voor eeuwig dobberend'. In: *De Groene Amsterdammer*, 24 mei 2003.
- Storm, Arie. 'Echt een roman voor een leesclubje'. In: *Het Parool*, 23 mei 2003.
- Truijens, Aleid. 'Tienduizend speelgoedeendjes in de oceaan'. In: *de Volkskrant*, 23 mei 2003.
- Vogel, Wim. 'Een jonge vrouw die zomaar verdwijnt'. In: *Haarlems Dagblad*, 23 mei 2003.

Win een Rascha Peper Boekenpakket!

Doe mee aan de prijsvraag op pagina 32 en u maakt kans op een boekenpakket met vijf titels van Rascha Peper, waaronder *Wie scheep gaat*.